

Tabu językowe

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: James George Frazer, *Złota gałąź*, t. 1, Warszawa 1971, s. 299.
- Źródło: Piotr Kowalski, *Leksykon znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie*, Warszawa-Wrocław 1998, s. 341.

Język jest konwencjonalny. Oznacza to, że system znaków językowych i sposobów ich łączenia ma charakter umowny. Znaczenie wyrazu, jego możliwe użycia podlegają pewnym regułom. Reguły te są w niektórych społeczeństwach (zwłaszcza u ludów pierwotnych) niepisane, w innych określone w słownikach, zaleceniach rad językowych itd. Te ostatnie jednak nie są w stanie ująć wszystkiego. Kwalifikacja wyrazu jako wulgarnego jeszcze nie tłumaczy, dlaczego ten akurat wyraz uchodzi w danej społeczności za wulgarny. Z pomocą przychodzi pojęcie tabu językowego.

Twoje cele

- Dowiesz się, czym jest i skąd w języku wzięło się tabu.
- Poznasz najczęstsze typy wyrażen objętych tabu językowym.
- Zrozumiesz rolę eufemizmów w języku i nauczysz się je stosować.

Przeczytaj

Sam wyraz *tabu* pochodzi od polinezyjskiego *tapu* ‘nietykalny, zakazany, święty’. Do polszczyzny i innych języków europejskich przeniknął za pośrednictwem angielskiego *taboo*. W najogólniejszym rozumieniu tabu to zakaz kulturowy, którego złamanie grozi sankcjami ze strony społeczności, w której się funkcjonuje, ponieważ naruszenie go jest równoznaczne z atakiem na strukturę tej społeczności i narażeniem jej istnienia. Objęte tabu mogą być słowa, czynności, przedmioty, miejsca, zwierzęta, osoby czy bóstwa. U wielu plemion istnieje przekonanie, że nieprzyjaciel znający czyjeś imię może temu człowiekowi wyrządzić krzywdę. Dlatego dochodzi do zatajania imion i nadawania innych. Niektóre afrykańskie plemiona przestrzegają zakazu używania imion mężczyzn udających się na wyprawę wojenną lub polowanie, wierzą, że duchy usłyszawszy imię, mogą spowodować śmierć noszącego to imię. Eskimosi wierzą, że ominie ich śmierć, jeśli na starość zmieniają imiona. Niektóre plemiona Australii i Melanezji wierzą, że wypowiedanie imienia osoby zmarłej, powoduje powrót jej ducha, który może wyrządzić domownikom krzywdę. Tabu dotyczy nie tylko imion, lecz także zjawisk wywołujących lęk, od zarania dziejów człowiek najbardziej bał się śmierci, sił nadprzyrodzonych, dzikich zwierząt.

((James George Frazer

Złota gałąź

Człowiek pierwotny zazwyczaj wyobraża sobie, że związek między osobą a imieniem lub rzeczą i jej nazwą jest więzią rzeczywistą i silną, łączącą jedno z drugim w taki sposób, że magiczne zabiegi w stosunku do człowieka mogą być dokonane równie łatwo za pośrednictwem jego imienia jak włosów, paznokci czy innej materialnej części jego osoby.

Źródło: James George Frazer, *Złota gałąź*, t. 1, Warszawa 1971, s. 299.

Sprecyzowane pojęcie *tabu językowego*, jak wskazuje nazwa, odnosi się do języka i ma dwa znaczenia: 1. zakaz używania pewnych wyrazów i wyrażeń w danej społeczności językowej, 2. wyraz objęty tym zakazem. Tabu językowe wiąże się z przekonaniem o **magicznej mocy języka**. Wyraz utożsamiany jest z desygnatem, co prowadzi do sytuacji, w której wypowiedzenie słowa tabu uznaje się za „dotknięcie” nietykalnego – świętego, przeklętego, strasznego lub odrażającego obiektu, którego nazwa dotyczy. Wyrazów dotyczących postaci i rzeczy świętych nie używa się, ponieważ zastosowanie takiej nazwy oznacza zdegradowanie obiektu świętego. Najlepszym tego przykładem jest przykazanie kościelne *Nie będziesz brał imienia Pana Boga twego nadaremno* – i rzeczywiście, niektóre osoby religijne nie używają wykrzyknienia „Boże!” z lęku przed grzechem oraz karcą innych, którzy to robią. Sam Bóg w Starym Testamencie na pytanie Mojżesza o swoje imię

odpowiedział: 'ehjeh 'ášer 'ehjeh, co znaczy „Jestem, który jestem”; prawdziwe imię Boga miało być bowiem niedostępne śmiertelnikom.

Aby móc swobodnie posługiwać się językiem, w którym niektóre nazwy stanowią tabu, zamiast nich wypracowano tzw. **eufemizmy** (z gr. *euphēmismós* 'dobrze mówić'), czyli takie słowa, których można używać w stosunku do tabuizowanych obiektów bez naruszania zakazu. Z eufemistycznej natury wielu określeń nie zdajemy sobie na co dzień sprawy.

W latach 60. i 70. językoznawca Stanisław Widłak wyróżnił cztery powody tabuizacji wyrażeń i zastępowania ich eufemizmami.

1. Wierzenia religijne, magia, strach, zabobon – tu należą takie eufemizmy, jak: Pan, Stwórca (zamiast bóg), zasnąć na wieki (zamiast umrzeć), a w czasach wojny malarz (zamiast Hitler), dostać (zamiast zginąć od kuli).
2. Względy przyzwoitości, skromności, wstydu. Do tej grupy badacz zalicza wyrażenia typu iść do toalety, kobieta lekkich obyczajów, spać z kimś.
3. Delikatność, uprzejmość, współczucie, litość. Przykładami tak motywowanych eufemizmów są m.in.: stan błogosławiony (ciąża), dostojny wiek (starość), wysokie czoło lub łuki dyplomatyczne (łysina), niedyspozycja, niedomaganie (choroba).
4. Roztropność, przezorność, megalomania, spryt, interes. Są to przyczyny określeń takich jak: panowie władza (policja), profesor (o docencie), salon fryzjerski (zakład fryzjerski), tłuszcze aromatyczne (łój wołowy).

Czasami przesunięcia funkcjonalne wyrazów obwarowanych tabu i ich eufemizmów są na tyle skomplikowane, że trudno stwierdzić, z czym właściwie mamy do czynienia. Przykładowo *kutas* dawniej był wyrazem zupełnie neutralnym i oznaczał pompon, frędzel, coś zwisającego, dyndającego (tak np. w „Panu Tadeuszu” Adama Mickiewicza). Obecnie jest to wulgarnie określenie penisa, penis natomiast jest słowem nienacechowanym. Na zdjęciu zastrona z dwoma kutasami (frędzlami).
Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

eufemizm

(z gr. *euphēmismós* 'dobrze mówić') – wyrażenie językowe, które pełni funkcję zastępczą względem wyrażeń objętych tabu; stosowanie eufemizmów jest społecznie akceptowane
magiczna funkcja języka

możność wpływania przez mówiącego na otaczającą go rzeczywistość lub nawet kreowanie jej

tabu

(polinez. *tapu* 'nietykalny, zakazany') – zakaz kulturowy, którego złamanie grozi sankcjami ze strony społeczności, w której się funkcjonuje

tabu językowe

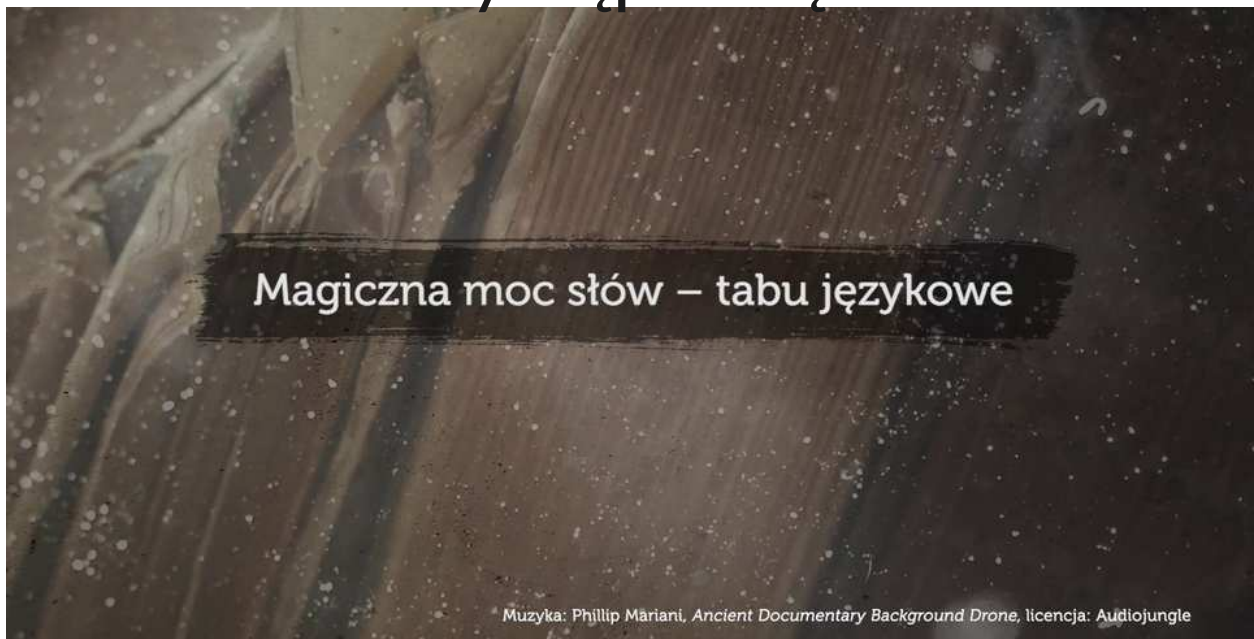
zakaz kulturowy dotyczący używania pewnych słów i wyrażeń

Prezentacja TED

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu dr hab. Katarzyny Kłosińskiej na temat tabu językowego. Wynotuj przywołane przykłady wyrazów, które współcześnie mają status tabu. Jakich obszarów dotyczą te zakazy?

Wystąpił błąd

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1CmTh04I>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem Magiczna moc słów - tabu językowe.

Polecenie 2

Zanotuj własne przykłady eufemizmów językowych, z którymi stykasz się na co dzień. Porównaj swoje propozycje z zebranymi przez kolegów i koleżanki. Stwórzcie klasyfikację zgromadzonych przykładów.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wypisz trzy zapamiętane z lekcji sfery tabu językowego i do każdego z nich podaj po trzy przykłady.

Ćwiczenie 2

Stwórz własną definicję tabu językowego.

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Zaznacz przykłady eufemizmów.

- Najświętsza Pani
- diabeł
- mleko
- piękny
- straszna choroba
- zanieczyścił ubranie
- umarł wczoraj
- zasnął snem wiekuistym

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Zamień wyrazy objęte tabu językowym na eufemistyczne odpowiedniki.

Ćwiczenie 7

Przeczytaj podany fragment i wyjaśnij, na czym polega przekonanie o magicznej mocy języka.

” Piotr Kowalski

Leksykon znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie

Wypowiedzenie słowa, zwłaszcza gdy dzieje się to w szczególnych okolicznościach (...), jest jednoznaczne z przywołaniem (stworzeniem lub sprowadzeniem) nazwanego przedmiotu. Polskie przysłowia *O wilku mowa, a wilk tu, Nie wywołuj wilka z lasu* mówią nie tylko o strachu przed spotkaniem z drapieżnikiem, lecz traktują o prowokowaniu losu. Wilk jest bowiem zwierzęciem bardzo blisko powiązaniem ze światem podziemnym i śmiercią. Z tego samego powodu, aby uniknąć zatrzymania we wsi zarazy, nie wolno było wypowiadać jej nazwy. Raz nazwana, określona, wpisałaby się na trwałe w porządek świata.(...)

Według dawnych wierzeń nazywanie, wypowiedzanie słów powoduje zaistnienie nazwanego przedmiotu. Oznacza to także, iż w zależności od nazwy (i aktu nazywania) można różnie kształtować sens tego, do czego się ją stosuje.

Źródło: Piotr Kowalski, *Leksykon znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie*, Warszawa-Wrocław 1998, s. 341.

Ćwiczenie 8

Wskaż wyrażenia, które mogą być uznane za eufemistyczne. Do jakiej sfery tabu można je zaliczyć?

eufemizm

Ukraińska opera mydlana dobiegła końca. Zeszli ze sceny bohaterscy separatyści, ich źli, faszystowscy wrogowie i cyniczny, wścibski Zachód. Źródłem nowych emocji jest egzotyczne, epickie widowisko w Syrii z reżimem Asada w roli heroicznego obrońcy cywilizacji, Rosjanami grającymi jego dzielnych sprzymierzeńców i Zachodem, który wspiera barbarzyński dżihad. Szanse na realny sukces są nikłe. Zachód popełnił w Syrii tyle poważnych błędów, że Putin może uchodzić teraz za odpowiedzialnego męża stanu, do którego zwracamy się w desperacji o pomoc.

[GW, 03.10.2015, cytata za: Małgorzata Wiśniewska, *'Misja pokojowa' czy 'krwawa jatka': eufemizmy i dysfemizmy w dyskursie medialnym na przykładzie relacji z wojny w Syrii w polskiej prasie*, w: *Tekst i dyskurs*, 10, 2017.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Tabu językowe

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

10) charakteryzuje zmiany w komunikacji językowej związane z rozwojem jej form (np. komunikacji internetowej).

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

4) rozumie, co to jest tabu językowe; rozpoznaje jego obecność w wypowiedziach;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- notuje przykłady wyrazów, które współcześnie mają status tabu;
- podaje własne przykłady eufemizmów językowych, z którymi styka się na co dzień;
- zamienia wyrazy objęte tabu językowym na eufemistyczne odpowiedniki;
- wyjaśnia, na czym polega przekonanie o magicznej mocy języka.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- rozmowa kierowana;
- mapa myśli;
- plakat.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- zestaw wyrazów.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Tabu językowe”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z wykładem dr hab. Katarzyny Kłosińskiej na temat tabu językowego. Poleca także wykonanie zadania 1 towarzyszącego filmowi.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: nauczyciel pyta, czym jest i skąd w języku wzięło się tabu językowe. Prosi również uczniów o podanie przykładów wyrażen, które stosujemy zamiast słów mogących być nieakceptowalnymi w komunikacji.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu e-materiału. Indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Wprowadzenie” i „Przeczytaj”. Po lekturze uczniowie odpowiadają na poniższe pytania.
 - Co oznacza wyraz *tabu*?
 - Do czego odnosi się pojęcie tabu językowego?
 - Czym są eufemizmy?
 - Jakie są cztery powody tabuizacji wyrażen i zastępowania ich eufemizmami?
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej polecenie 2 z sekcji „Prezentacja TED” i prosi uczniów, by wykonali je w parach. Uczestnicy zajęć słuchają wykładu dr hab. Katarzyny Kłosińskiej na temat tabu językowego. Podają własne przykłady eufemizmów językowych, z którymi stykają się na co dzień. Na zakończenie pracy z tą sekcją następuje wspólne omówienie obu poleceń ze wskazaniem mocnych i słabych stron propozycji odpowiedzi.
3. Nauczyciel dzieli klasę na 4-osobowe grupy. Każdy zespół otrzymuje zestaw słów. Zadaniem grup jest przygotowanie plakatów, na które podane wyrazy zostaną zastąpione eufemizmami. Wszystkie prace zostają wywieszane w widocznym miejscu w klasie, aby uczniowie utrwaliли sobie podane propozycje.

Przykłady zestawów wyrazów do wykorzystania w pracy zespołów:

A: starość, kraść, umierać, ubikacja;

B: nienormalny, plotkować, wymiotować, gruby;

C: brzydki, bredzić, cięża, głupi;

D: skąpy, ślepy, cmentarz, pijaństwo.
4. Uczniowie, w parach, wykonują wybrane przez nauczyciela ćwiczenia. Warto wykonać wszystkie zadania z sekcji „Sprawdź się”, jeśli starczy czasu. Nauczyciel weryfikuje poprawność wykonania zadań.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie lekcji nauczyciel prosi uczniów o stworzenie mapy myśli jako podsumowanie omawianych zagadnień. Wybrani lub chętni uczniowie wypisują swoje propozycje na tablicy. W ramach podsumowania wszyscy uczestnicy lekcji biorą udział w omówieniu zgromadzonych zapisów.

Praca domowa:

1. Stwórz prezentację interaktywną, w której zaprezentujesz zjawisko tabu językowego. Swoją pracę uatrakcyjnij materiałem ilustracyjnym.

Materiały pomocnicze

- Widłak S., *Zjawisko tabu językowego*, „Lud” 1968, nr 52.
- *Tabu językowe i eufemizacja w dialektach słowiańskich*, red. Feliks Czyżewski, Anna Tyrpa, 2008, UMCS.
- Maria Szewcow-Szewczyk, *Tabu i eufemizmy językowe dawniej i dziś*, „Poradnik Językowy” 6/1974.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Prezentacja TED” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.